

РАБСТВО В ЄГИПТІ НОВОГО ЦАРСТВА

Суспільні відносини в період Нового царства мало змінились у порівнянні з епохою Середнього царства. Важливою зміною у соціальній структурі Єгипту Нового царства було розповсюдження та зміцнення рабоволодіння. Контингент рабів поповнювався за рахунок багатьох сотень тисяч полонених, яких приганяли після успішних військових завоювань. За часів правління XVIII династії відбувається накопичення рабів у Єгипті, спочатку головним чином у царя та храмів. Слід зауважити, що специфіка економіки країни – іригаційне землеробство – не сприяла проведенню різкої межі між рабами і формально вільними, хоча і залежними в тій чи іншій формі людьми.

Рабовласницькі відносини проникли чи не в усі верстви єгипетського суспільства. Термін «бак» зберіг своє значення. Їх як і раніше його використовували для позначення раба або рабині. Але з часу XVIII династії більш поширеним позначенням раба стає термін «хем», що означав раніше слугу, залежну людину [1, с. 276]. У папірусі Харрис цей термін позначав військовополоненого раба [2, с. 70]. Можна припустити, що збільшення кількості полонених у господарстві країни було, мабуть, настільки великим, що колишні назви залежних працівників наповнилися новим змістом, вони стали позначати рабів. Таким чином, єдиними словами, які передають поняття «раб» часу Нового царства, більшістю єгиптологів визнані терміни «хем» («хему») і «бак» («баку»).

На рельєфах храмових стін і гробниць Нового царства є зображення рабів, яких приганяли натовпами, зображено, як їх б'ють киями при реєстрації переписувачі. Вони потрапляли до Єгипту і з поля битви, і в якості данини. У полон брали чоловіків, жінок і дітей. Їх приганяли з Палестини, Сирії, Фінікії, Лівії, Нубії тощо. Так, згідно даних мемфіського надпису Аменхотепа II, велика кількість військовополонених була пригнана до Єгипту з Азії [3, с. 132]. Піддавати сумніву цифри, наведені в Мемфіській стелі, не доводиться: вони дуже точні і близькі до тих цифр, які зберегли аннали асирійських царів, твори грецьких і латинських авторів, правильність яких ніким не заперечується. Відмітимо, що у результаті зіставлення написів єгипетських фараонів і їх сподвижників, які містять відомості про захоплених ними полонених, видається закономірним наступний висновок. Як правило, точне вказування чисельності людей, забраних у рабство, особливо якщо мається на увазі все населення підкореної області, не наводиться, так як написи не прагнули дублювати звітні документи [4, с. 46-54].

Полонених зараховували до складу «людей семдет». У рамках цього прошарку вони складали особливу групу чужоземців. Переважна більшість невільників залишали у царському господарстві, тисячами їх передавали до храмів, передусім Амона, головного бога, покровителя та захисника єгипетської держави та війська. Так, після свого першого походу до Сирії і Палестини Тутмос III пожертвував Амону 1588 сиропалестинських полонених і ще певну кількість ефіопів. Другий цар XX династії Рамзес III віддав Амону 2607 сиропалестинських і ефіопських полонених, а храму Птаха – 205 [1, с. 281].

Десятками рабів дарували чиновникам та військовим у якості нагороди за їх доблесть. У добу Нового царства рабами могли володіти рядові військовослужбовці, заможні землевласники, ремісники і навіть дрібні та середні власники. Так, наприклад, наприкінці XVIII династії один пастух мав щонайменше раба і двох рабинь. При XIX династії, згідно шкільного повчання (папірус Анастаси III), хлопчиська, прийнятого лише заради діда по материнській лінії на навчання на колісничного бійця, супроводжували п'ять рабів, з яких, правда, йому залишили там тільки двох [1, с. 275].

Дещо спірним постало питання щодо ціни раба. І. Лур'є стверджував, що деякі категорії рабів коштували надзвичайно дорого (41 кіт срібла – це дорівнювало вартості 29520 л полби). Іритнефрет, дружина начальника округи, «залізла» у борги, щоб купити рабиню-ткачиху. А вона належала до середнього прошарку чиновницької знаті. Автор відмітив, що збережені тексти різних часів (від XIII, XII, XI-X і VIII ст. до н. е.) абсолютно однаково констатують дорожнечу рабської праці, яка не становила в Єгипті універсальну основу господарства, як, скажімо, це було в Греції чи Римі [5, с. 69-71]. А от І. Кацнельсон не погодився з вищенаведеною думкою, зазначивши, що єгипетські ціни на зерно порівнювалися з цінами, що існували в Греції в V-IV ст. до н. е. Хліб у Єгипті завжди коштував дешевше, ніж у Греції. На думку І.Кацнельсона, вирішальні аргументи проти доводів І. Лур'є дає, текст Мемфіської стели [4, с. 53-54]. К. Беєр і Як. Й. Янссен помітили, що з кінця правління XX династії ціни на них різко падають. Мабуть, це було пов'язано з кількісним збільшенням або якісною зміною відносин приватної власності [6, с. 117-120].

У добу Нового царства зберігався сильний вплив на життя всього суспільства общинних відносин. Ці відносини єднали формально вільних працівників єгиптян з рабами. Рабовласникам було вигідніше використовувати частину рабів як своєрідних залежних землеробів, тому що обмежений розвиток приватної власності й товарно-грошових відносин не дозволяв використовувати їх як одухотворений інструмент.

Література:

1. Перепелкин Ю. Я. Египетское общество в пору Нового царства / Ю. Я. Перепелкин // История Древнего Египта. – СПб.: «Летниц сад», 2001. – 608 с.
2. Струве В. В. Проблема зарождения, развития и разложения рабовладельческих обществ древнего Востока / В. В. Струве // ИГАИМК. – Вып. 77. – 1934. – С. 70
3. Стучевский И. А. Зависимое население Древнего Египта / И. А. Стучевский ; Академия наук СССР, Институт народов Азии. – Москва : Наука, Главная редакция восточной литературы, 1966. – 160, [3] с.
4. Кацнельсон И. С. Характер войн и рабовладение в Египте при фараонах-завоевателях XVIII – XX династий / И. С. Кацнельсон // ВДИ. – 1951. – № 3. – С. 46-54.
5. Лурье И. М. Стоимость раба в Древнем Египте / И. М. Лурье // ВДИ. – 1938. – № 4. – С. 65- 71.
6. Богословский Е. С. «Рабы» в текстах из Дер эль-Медина / Е. С. Богословский // Проблемы социальных отношений и форм зависимости на Древнем Востоке / Институт востоковедения АН СССР. – М.: Наука, 1984. – 270 с.